

3.2. TEÓRIA UŽITOČNOSTI

Užitočnosť sa zvyčajne v ekonómii definuje ako subjektívny pocit uspokojenia, ktorý spotrebiteľ (jednotlivec) získava spotrebou nejakého statku (konaním – voľbou určitej alternatívy).¹¹⁶ Pôvodne sa ekonómovia domnievali, že toto uspokojenie sa dá merať v jednotkách, tak ako sa dajú merať v jednotkách fyzikálne veličiny (napríklad teplo či hmotnosť). Dnes už od tejto predstavy upustila drvivá väčšina ekonómov. Ale koncept kardinality (merateľnosti užitočnosti) sa zo súčasnej ekonomickej teórie hlavného prúdu úplne nevytratil. Naopak, implicitne zohráva veľmi dôležitú úlohu.

Kardinalita

Podľa neoklasickej teórie užitočnosti sa v rovnovážnom stave rovná pomer hraničných užitočností dvoch statkov podielu ich cien. Implicitne sa tým predpokladá, že marginálna užitočnosť (MU) je merateľná (kardinálna). Mnohí neoklasici sa to síce snažia vehementne popierať, ale matematická logika nepustí. Aby ste totiž mohli „niečo“ deliť (či uskutočňovať nejaké iné matematické operácie) musí byť to „niečo“ merateľné. No užitočnosť ako psychologickú (z pohľadu neoklasikov) veličinu merať nedokážeme, pretože neexistuje adekvátna objektívna (nesubjektívna) jednotka. Jediné, čo vieme povedať je, že užitočnosť alternatívy A prevyšuje (pričom nevieme o koľko) užitočnosť alternatívy B. Nič viac a nič menej.

Navyše cena sama o sebe nepredstavuje nič iného ako pomer typu 10 korún za noviny či 300 korún za knihu. Podiel cien novín a kníh by vyzeral takto: 30 novín za jednu knihu.

Spomínaná rovnica rovnováhy by tak konštatovala, že pomer MU knihy/ MU novín = 30 novín/kniha. Na prvý pohľad je jasná jej nezmyselnosť, pretože užitočnosť a relatívna cena nemajú rovnaký charakter, a teda nemôžu byť porovnávané. Okrem toho takéto rovnice implicitne predpokladajú konštantné pomery medzi jednotlivými premennými. To znamená, že ak napríklad vynásobíme činiteľa i menovateľa dvojkou, dostaneme vraj rovnovážny

¹¹⁶ Pozri napr. Becker G. S.: *Teória preferencií*. Praha : Grada, 1997 alebo Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D.: *Ekonómia*. Bratislava : ELITA, 2000.

pomer: 60 novín ku 2 knihám. To však vôbec nemusí byť pravdou. Zdvojnásobenie počtu oboch statkov nemusí viesť k rovnakému nárastu (kardinálnych) užitočností.¹¹⁷

Matematicky sa hraničná užitočnosť v ekonómii vyjadruje ako derivácia celkovej užitočnosti. To vyjadrenie závisí od predpokladu kontinuity, t. j. nekonečne malých krokov (prírastkov či úbytkov) v zmene veľkosti ponuky daného tovaru alebo služby. Takýto predpoklad je však v ekonómii (praxeológii) úplne nesprávny. Pri jeho naplnení v praxi by totiž vôbec nebolo možné ľudské konanie, ktoré si vyžaduje diskkrétne možnosti voľby. V ekonomickej realite sa tak pojem „marginálna jednotka“ vždy vzťahuje k relevantnej jednotke, a nie k jednotke nekonečne malej. Okrem toho realizácia tohto predpokladu v praxi je nepredstaviteľná a zároveň priam absurdná. Napríklad káva by sa v takom prípade musela predávať maximálne na zrnká a minerálka povedzme po kvapkách, pričom ani to by nespĺňalo podmienku kontinuity.¹¹⁸

V súčasnosti je v ekonomickej teórii veľmi populárna Neumannova-Morgensternova forma kardinality.¹¹⁹ Podľa nej ak jednotlivec preferuje A pred B a B pred C, je schopný povedať, či preferuje B alebo 50% na 50% pravdepodobnostnú kombináciu z A a C. Ak preferuje B, tak potom jeho preferencia B pred C je väčšia ako jeho preferovanie A pred B. Tento prístup má niekoľko nedostatkov. Okrem už spomínaných (ako napr. predpoklad konštantnosti škály preferencií v čase) neplatí pre prípad, keď jednotlivec preferuje neistú variantu hlavne preto, že má záľubu v „tipovaní“. A hlavne, uplatňuje teóriu matematickej (číselnej) pravdepodobnosti tam, kde sa absolútne nehodí – vo sfére ľudského konania. V ekonómii nedochádza k pravidelnému (s veľkou frekvenciou) výskytu rovnakých udalostí z vopred danej množiny potenciálnych udalostí. Práve naopak, sféra ľudského konania sa vyznačuje veľkým množstvom neopakovateľných a komplexných javov či udalostí. Teória numerickej pravdepodobnosti je tak pre ekonómiu nepoužiteľná.¹²⁰

¹¹⁷ K tomu pozri Hülsmann, J. G.: *Economic Science and Neoclassicism*. The Quarterly Journal of Austrian Economics 2, 1999, 4 a Block, W.: *Austrian Theorizing: Recalling the Foundations*. The Quarterly Journal of Austrian Economics 2, 1999, 4.

¹¹⁸ Ref. 117.

¹¹⁹ Neumann, J. von – Morgenstern, O.: *Theory of Games and Economic Behavior*. New York : 1947.

¹²⁰ Pozri Rothbard, M. N.: *Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics*. In: Sennholz, M. (editor): *On Freedom and Free Enterprise*, ref. 102.

Indiferenčná analýza

Analýza spotrebiteľského správania pomocou mapy indiferenčných kriviek a rozpočtových priamok predstavuje určitú odpoveď neoklasickej ekonómie na problémy spomínanej skrytej kardinality v koncepte užitočnosti. Zavedením princípu indiferencie v podstate došlo k úplnému vytlačeniu „marginálnej užitočnosti“ z ekonomickej teórie.

No aj tento prístup má podľa predstaviteľov rakúskej školy niekoľko závažných nedostatkov.¹²¹ Po prvé, samotný koncept ľahostajnosti (indiferentnosti) nemá v ekonómii (praxeológii) absolútne žiadne opodstatnenie, keďže indiferentnosť nemožno nikdy demonštrovať konaním. Samozrejme, ľudia sa často nachádzajú v rozpoložení, keď im je absolútne jedno, či si dajú červené alebo biele víno a jednoducho vypijú to, čo dostanú na stôl. Ale práve to bola ich voľba – vypiť, čo dostanú. Opäť treba zdôrazniť zásadný rozdiel medzi ekonómiou a psychológiou. Pojem ľahostajnosti patrí výlučne do psychológie (je mi jedno, či biela alebo červená), ale v praxeológii (logike o ľudskom konaní) pre ňu nie je priestor. Je úplne jedno, či si nakoniec dám biele víno preto, že som ho (psychologicky) chcel viac než hocičo iné alebo preto, lebo mi ho donesú, či preto, lebo som si hodil mincou. Každé z týchto konaní demonštruje preferenciu (voľbu), t. j. presný opak indiferencie (ľahostajnosti). Ďalší značný problém indiferenčnej analýzy spotrebiteľského správania spočíva v spôsobe vytvorenia (nakreslenia) mapy indiferenčných kriviek. Keďže ľudské preferencie možno odhaliť len konaním, pre rakúskych teoretikov zostáva veľkou záhadou, ako sa vôbec rôzne kompletne mapy indiferenčných kriviek dajú zostrojiť. Jediné praktické riešenie predstavujú už niekoľkokrát vyššie spochybnené spotrebiteľské dotazníky.

Rothbardovo riešenie

Vychádzajúc z Misesových diel¹²² a konceptu demonštrovaných preferencií poskytol vo svojom prelomovom článku¹²³ z roku 1956 M. N. Rothbard jednoduché riešenie pre teóriu

¹²¹ Pozri Hülsmann, J. G.: *Economic Science and Neoclassicism* a Rothbard, M. N.: *Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics*. In: Sennholz, M. (editor): *On Freedom and Free Enterprise*, ref. 102.

¹²² Pozri predovšetkým Mises, L. von: *The Theory of Money and Credit*, ref. 3 a *Human Action, The Scholar's Edition*, ref. 59.

¹²³ Rothbard, M. N.: *Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics*. In: Sennholz, M. (editor): *On Freedom and Free Enterprise*, ref. 102.

užitočnosti, ktoré ju chránilo pred všetkými spomínanými nástrahami. Zjednodušene je ho možno zhrnúť takto:

1. Preferencie sú výlučne ordinálne, t. j. nemožno ich žiadnym spôsobom a za žiadnych okolností merať. Takisto jediné matematické vzťahy medzi rôznymi užitočnosťami majú výlučne ordinálny charakter (t. j. väčší, menší).
2. Každá ďalšia jednotka daného statku leží na pomyselnéj škále preferencií nižšie a nižšie oproti prvej (jednej) jednotke daného statku. Vyplýva to zo všeobecne známeho a uznávaného zákona klesajúcej užitočnosti.
3. Spotrebiteľ preferuje väčšie množstvo jednotiek daného statku pred menším množstvom jednotiek tohto statku, t. j. marginálna užitočnosť väčšieho množstva daného statku je vždy väčšia než marginálna užitočnosť menšieho množstva tohto statku. Ak by to neplatilo, nemohlo by ísť o statok, keďže statok je statkom práve preto, že má pre spotrebiteľa pozitívnu subjektívnu hodnotu (užitočnosť).
4. Celková užitočnosť neexistuje. Všetky užitočnosti sú len marginálne. Mení sa iba množstvo a počet jednotiek daného statku. Pojem „marginalita“ nepredstavuje nárast v užitočnosti, ale užitočnosť nárastu množstva statkov.

Z knihy Štefunko, Martin: Ekonómia slobody, Kalligram, 2005, www.iness.sk